

“NORMAKAZLASHTIRISH MEXANIZMINI ISHLAB CHIQISH MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI OSHIRISH VA HUDUDLARNI IJTIMOYIY RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA” LOYIHASI DOIRASIDA O‘TKAZILGAN SOTSIOLOGIK SO‘ROV TAHLILI NATIJALARI

Gulnora MELIBAYEVA,

Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligining Inson resurslari va kadrlar salohiyatini rivojlantirish bo'limi boshlig'i

Nozim MO'MINOV,
*O'zbekiston Milliy universiteti
“Iqtisodiy nazariya” kafedrasi
professori, i.f.n.*

Hasan ABULQOSIMOV,

*O'zbekiston Milliy universiteti
“Iqtisodiy nazariya” kafedrasi
professori, i.f.d.*

Anastas AMBARSUMYAN,
*O'zbekiston Milliy universiteti
“Iqtisodiy nazariya” kafedrasi
dotsenti, i.f.n.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning daromadlar qismi barqaror o'sishini va mintaqalarning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydigan nomarkazlashtirish mexanizmini ishlab chiqish masalalariga bag'ishlangan ilmiy grant doirasida o'tkazilgan ikkita tahliliy ma'lumotnomalar keltirilgan. Ushbu tahliliy ma'lumotnomalarda keltirilgan xulosa va takliflardan budjet siyosatini ishlab chiqishda va amalga oshirishda foydalanish mumkin.

Tayanch so'zlar: so'rovnoma, budjet, nomarkazlashtirish, mahalliy budjet, Budjet kodeksi, respondent.

Аннотация. В данной статье приведены две аналитические записки по социологическим опросам по теме научного гранта, касающегося проблемы разработки механизма децентрализации как фактора повышения устойчивости доходной базы местных бюджетов и социального развития регионов. Выводы, приведенные в данных аналитических записках, могут быть использованы в разработке и реализации бюджетной политики.

Ключевые слова: опрос, бюджет, децентрализация, местный бюджет, Бюджетный кодекс, респондент.

Abstract. This article presents two analytical notes on sociological questionnaires on the topic of a scientific grant concerning the problem of developing a decentralization mechanism as a factor in increasing the stability of the revenue base of local budgets and the social development of regions. The conclusions given in the data of the analytical note can be used in the development and implementation of budgetary policy.

Key words: questionnaire, budget, decentralization, local budget, Budget code, respondent.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi O'quv markazi tomonidan respublika olimlari va amaliyotchilari bilan birligida 2018–2020-yillarda PZ-20170929167 “Normarkazlashtirish mexanizmini ishlab chiqish mahalliy budjetlar daromadlar bazasi barqarorligini oshirish va hududlarni ijtimoiy rivojlantirish omili sifatida” loyihasi amalga oshirilmoqda.

Loyihani amalga oshirish jarayonida so'rovnoma tuzildi va loyiha mavzusi bo'yicha 2 ta sotsiologik so'rov o'tkazildi. Birinchi sotsiologik so'rov Toshkent viloyati Zangiota tumani moliya bo'limi xodimlari o'rtasida o'tkazildi. Ikkinchi sotsiologik so'rov O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi O'quv markazi tinglovchilari o'rtasida malaka oshirish davrida o'tkazildi. Quyida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalariga asoslangan tahliliy ma'lumotnomalar keltirilgan.

Toshkent viloyati Zangiota tumani moliya bo'limi xodimlari o'rtasida o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalariga asoslangan tahliliy ma'lumotnoma.

Grant ish rejasiga binoan Zangiota viloyati tuman moliya bo'limi xodimlariga so'rovnoma taklif qilindi. Bunda ulardan 7 ta savolga javob berish so'raldi.

So'rov anonim tarzda o'tkazildi va respondentlarning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'ldi.

Muayyan savollarga (8) javoblar quyidagicha taqsimlandi.

1-savol. Tuman moliya bo'limi hududiy moliya organi sifatida tuman budjeti loyihasini tayyorlaydi va uni tuman hokimligi ko'rib chiqishi uchun taqdim etadi. Sizning tumaningizda budjetni tayyorlash mexanizmi va uning xususiyatlari qanday?

Respondentlarning javoblari (8): javoblar-da quyidagi fikrlar bildirilgan:

- budjetni tuzish bilan tuman moliya bo'limi shug'ullanadi, budjet loyihasini ishlab chiqish va ijro etish jarayoni tuman hokimligi tomonidan tashkil etiladi (6 ta javob, respondentlar umumiy sonining 75% i);

- tumanlar va shaharlar hokimlari kelgusi davrga mo'ljallangan budjet so'rovnomasini tuzish tartibi olingandan keyin uch ish kuni ichida tegishli budjetlar loyihalarini tuzish va ularni tayyorlash muddatlarini belgilash to'g'risida qarorlar qabul qiladi (2,25%).

2-savol. Tumanda daromadlar rejasini belgilash mezonlari qanday (daromad turlari bo'yicha)?

Respondentlarning javoblari (8):

- ular o'tgan yilning shu davri daromadlariga nisbatan aniqlanadi (4,50%);

- daromad rejasini quyidagi mezonlar bo'yicha aniqlanadi: yer, mulk, belgilangan soliqlar va boshqalar (2,25%);

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-dekabrda PQ-4086-son Qarori va viloyat hokimining qarorlari asosida (2,25%).

3-savol. O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 30-moddasiga binoan tuman moliya bo'limi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'liq kelib tushishi va o'z vaqtida bajarilishini manbalar nuqtayi nazaridan nazorat qilib boradi.

Ushbu vakolatlar soliq inspeksiyasining ushbu sohasidagi faoliyatini hisobga olgan holda qanday amalga oshiriladi, Sizning vakolatlarinigiz qanday chegaralangan?

Respondentlarning (8) javoblari quyidagicha taqsimlandi:

- tuman moliya bo'limi bu masalada soliq organlariga nisbatan deyarli vakolatlarga ega emas. Ushbu sohada jarima solish to'g'risidagi qonun hujjatlariga o'zgartirish kiritish kerak (2,25%);

- soliq organlari bazasini moliya organlari bazasi bilan bog'lash zarur (1, 12,5%);

- soliq organlariga nisbatan vakolatlar yo'q (1, 12,5%);

- muayyan vakolatlarni soliq inspeksiyalaridan moliya organlariga o'tkazish maqsadga muvofiqdir (2,25%);

- tuman soliq bo'limida mahalliy soliqlar va yig'imlar cheklangan. Tuman soliq inspeksiyasiga respublika va mahalliy soliqlar va yig'imlar birlashtirilgan (2,25%).

4-savol. Tumandagi budget tashkilotlarining xarajatlar smetasini va shtatlar jadvalini ro'yxatdan o'tkazish mexanizmi qanday?

Respondentlarning javoblari (8):

- xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali tashkilotda tasdiqlanadi, tuman moliya bo'limiga taqdim etiladi va ro'yxatdan o'tkaziladi (1, 12,5%);

- kelgusi moliya yili uchun xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali 25-dekabrgacha tashkilot tomonidan tuziladi va tuman moliya bo'limida ro'yxatdan o'tkaziladi (1, 12,5%);

- xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali tashkilot tomonidan tasdiqlanadi, tuman moliya bo'limiga taqdim etiladi va qayd qilinadi. Shu yildan boshlab elektron shaklda amalga oshiriladi (1, 12,5%);

- xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali tashkilot tomonidan tasdiqlanadi, tuman moliya bo'limiga taqdim etiladi va ro'yxatdan o'tkaziladi, jumladan new.mdm.uzasbo dasturi orqali (1, 12,5%);

- keyingi moliyaviy yil uchun xarajatlar smetasi tashkilot tomonidan 25-dekabrgacha tuziladi va tuman moliya bo'limida ro'yxatdan o'tkaziladi (vaqtinchalik xarajatlar smetasi). Asosiy xarajatlar smetasi 1-aprelga qadar tasdiqlanadi (2,25%);

- O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi va Adliya vazirligida 2014-yil 15-dekabr-dagi 2634-son bilan ro'yxatdan o'tgan buyruqqa muvofiq amalga oshiriladi (2,25%).

5-savol. Moliyaviy yil davomida tuman budgeti parametrlariga o'zgartirish kiritish tartibi qanday?

Respondentlarning javoblari (8):

- o'zgartirishlar tashkilotning talabiga binoan qaror va qarorlarga muvofiq amalga oshiriladi (3, 37,5%);

- tashkilot tuman moliya bo'limiga iltimosnoma bilan murojaat qilganidan so'ng tuman moliya bo'limi kerakli iltimosnomalarni to'playdi va viloyat moliya bo'limiga taqdim etadi. Iltimosnoma asosida tuman hokimining qarori chiqariladi (1, 12,5%);

- tuman moliya bo'limi iltimosnomasiga binoan tuman hokimining qarori asosida amalga oshiriladi (1, 12,5%);

- hokimning qarori va moliya bo'limi taqdimnomasiga binoan amalga oshiriladi (1, 12,5%).

6-savol. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksiga muvofiq tuman moliya bo'limi har chorakda davlat soliq xizmati va bojxona organlariga Davlat budgeti daromadlari prognozi to'g'risida ma'lumot beradi. Ushbu vakolat amaliyotda qanday bajarilmoqda?

Respondentlarning javoblari (8):

- prognoz davlat soliq organlariga yetkaziladi (1, 12,5%);

- prognoz davlat soliq organlariga yetkaziladi. Bojxona organlariga xabar berilmaydi (3, 37,5%);

- Davlat budgeti daromadlari prognozi har chorakda davlat soliq xizmati va bojxona organlari e'tiboriga yetkaziladi (2,25%);

- O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksining 29-moddasiga muvofiq (2,25%).

7-savol. Sizningcha, mahalliy budgetlarining daromad bazasi barqarorligini oshirish va hududlarni ijtimoiy rivojlantirish omili sifatida normakazlashtirish usullari qanday?

Respondentlarning javoblari (4):

- tumanni rivojlantirish uchun soliqlarning bir qismi o'z joylarida qoldirilsa, yaxshi bo'lar edi (2,50%);

- tumanda to'lanadigan soliqlar tuman xarajatlarini qoplash uchun, qolgan 50 foizi esa tumanda qoldirilishi kerak. Dotatsion tumanlarda soliq stavkalari pasaytirilsin va ommaviy axborot vositalarida reklama qilish orqali ushbu tumanlarning jalb etuvchanligi oshirilsin (1,25%);

- tuman xo'jalik yurituvchi subyektlari tomonidan to'lanadigan soliqlar tuman xarajatlarini qoplash uchun joyning o'zida qoldirilsin, qolgan 50 foizi mahalliy budgetga, 50 foizi respublika uchun taqdim etilsin (1,25%).

Asosiy xulosalar

1. Budgetni tuzish bilan tuman moliya bo'limi shug'ullanadi, budget loyihasini ishlab chiqish va ijro etish jarayoni tuman hokimligi tomonidan

tashkil etiladi (6 ta javob, respondentlar umumiy sonining 75% i);

2. “Tumanda daromad rejasi qanday mezonlar asosida (daromad turlari bo'yicha) belgilanadi?” **deyilgan 2-savolning** javoblar uch qismga bo'lindi:

- ular o'tgan yilning shu davri daromadlariga nisbatan aniqlanadi (4,50%);

- daromad rejasi quyidagi mezonlarga muvofiq belgilanadi: yer, mulk, belgilangan soliqlar va boshqalar (2,25%);

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-dekabrda PQ-4086-son Qarori va viloyat hokimining qarorlari asosida (2,25%).

3. “O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksining 30-moddasiga binoan tuman moliya bo'limi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni tushumlarning to'liqligi va o'z vaqtida bajari-lishini manbalar doirasida nazorat qilib boradi. Ushbu vakolatlar soliq inspeksiyasining soha-dagi faoliyatini hisobga olgan holda qanday amalga oshiriladi, sizning vakolatlaringiz qan-day chegaralangan?” **deyilgan 3-savolga** res-pondentlar tuman moliya bo'limi bu masalada soliq organlariga nisbatan deyarli vakolatlarga ega emasligini qayd etdi. Ushbu sohada jarima solish to'g'risidagi qonun hujjatlariga o'zgar-tirish kiritish kerak (2,25%). Qayd etilishicha, ma'lum vakolatlarni soliq inspeksiyalaridan moliya organlariga o'tkazish maqsadga mu-vofiq bo'ladi (2,25%).

4. “Tumandagi budget tashkilotlarining xara-jatlar smetasini va shtatlar jadvalini ro'yxatdan o'tkazish mexanizmi qanday?” **deyilgan 4-savol-ga** javobni belgilash kerak: keyingi moliyaviy yil uchun tashkilot tomonidan 25-dekabrgacha xara-jatlar smetasi tuziladi va tuman moliya bo'limida ro'yxatdan o'tkaziladi (vaqtinchalik xarajatlar smetasi). Asosiy xarajatlar smetasi 1-aprelga qa-dar tasdiqlanadi (2,25%).

5. “Moliyaviy yil davomida tuman budjeti parametrlariga o'zgartirish kiritish tartibi qan-day?” **deyilgan 5-savolga** quyidagi javob bosh-

qalardan ko'ra ko'proq qayd etildi: o'zgartirishlar tashkilotning talabiga binoan, qaror va farmon-larga muvofiq amalga oshiriladi (3,37,5%).

6. “O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksiga muvofiq viloyat moliya boshqarma-si har chorakda davlat soliq xizmati va bojxona organlariga Davlat budjeti daromadlari prog-nozi to'g'risida xabar beradi. Ushbu vakolatlar amalda qanday amalga oshiriladi?” **deyilgan 6-savolga** ikkita mos kelmaydigan javobni ajrat-ib ko'rsatish kerak:

- 1) prognoz davlat soliq xizmati organlariga yetkaziladi. Bojxona organlariga xabar berilmay-di (3, 37,5%);

- 2) Davlat budjeti daromadlari prognozi har chorakda davlat soliq xizmati va bojxona organ-lari e'tiboriga yetkaziladi (2,25%).

7. “Sizningcha, mahalliy budjetlarning daro-mad bazasi barqarorligini oshirish va hududlarni ijtimoiy rivojlantirish omili sifatida normarkaz-lashtirish usullari qanday?” **deyilgan 7-savolga** 4 nafar respondentning javoblarida asosan daro-madning bir qismini tuman hududida qoldirish zarurligi ifodalanadi. Xususan, javoblar quy-idagicha taqsimlandi:

- tumanni rivojlantirish uchun ba'zi soliqlarni o'z joylarida qoldirish yaxshi bo'lar edi (2,50%);

- tumanda to'lanadigan soliqlar tuman xara-jatlarini qoplash uchun shu yerda qoldirilsin va qolgan qismi (50%) tumanda qoldirilsin (1,25%);

- tumanning xo'jalik yurituvchi subyektlari tomonidan to'lanadigan soliqlar tuman xarajat-larini qoplash uchun qoldirilsin, qolgan qismi (50%) mahalliy budjetga, 50 foizi respublika budjetiga (1,25%).

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi O'quv markazi tinglovchilari o'rta-sida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari bo'yicha tahliliy ma'lumotnoma.

Grant ish rejasiga muvofiq O'zbekiston Res-publikasi Moliya vazirligi huzuridagi O'quv markazi tinglovchilariga berilgan 11 ta savolga javob olish uchun savolnomalar taklif qilindi.

So'rovnoma qaydagi ishtirok etdi: "Moliya-7" guruhidan 7 nafar o'quvchi, "Moliya-15/1" guruhidan 1 nafar o'quvchi va "G'aznachilik-4" guruhidan 10 kishi. Hammasi bo'lib 21 nafar tinglovchi qatnashdi.

So'rov anonim xususiyatga ega bo'lib, respondentlarning kasbiy faoliyatiga taalluqli bo'ldi.

Umuman olganda, guruhlar bo'yicha so'rovnomaning har bir savoliga olingan javoblar soni quyidagi jadvalda keltirilgan.

Savol raqami	Javoblar soni				
	Moliya-7	Moliya-15/1	G'aznachilik-4	Jami javoblar	Javoblar umumiy soni, %
1.	5	1	3	9	43
2.	6	1	5	12	57
3.	7	1	2	10	48
4.	9	1	4	14	67
5.	8	0	1	9	43
6.	5	1	2	8	38
7.	6	1	1	8	38
8.	8	1	0	9	43
9.	2	0	0	2	10
10.	1	1	1	3	14
11.	9	1	4	14	67

1. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida ustuvor iqtisodiy vazifalar qatorida davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish zarurligi ko'rsatilgan. Sizningcha, qanday tashkiliy-huquqiy, moliyaviy-iqtisodiy chora-tadbirlar ushbu muammoni hal qilishga yordam berishi mumkin?" deyilgan **1-savolga respondentlarning (9) javoblari quyidagicha taqsimlandi:**

– soliq hisobotlarini soddalashtirish, barcha birlamchi hujjatlarning elektron integratsiyasini faollashtirish zarur (11,1%);

– qabul qilingan normativ hujjatlarning o'z vaqtida bajarilishi ushbu muammoni hal qilishga yordam beradi (11,1%);

– uni Moliya vazirligi tizimida qoldirish maqsadga muvofiq, chunki hozirgi paytda respublika, viloyat va tuman miqyosida kadrlar bilimlari lozim darajada emas (11,1%);

– ishlab chiqarishni rivojlantirishda hududning xususiyatlaridan kelib chiqib davlatning iqtisodiyotga aralashuvini kamaytirish zarur. Hudud iqtisodiyotini mustaqil ravishda boshqa-

rish hududdagi muammolarni tezda hal qilishga imkon beradi (11,1%);

– daromad va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liq muammolarda yuqori turuvchi tashkilotlarning rolini kamaytirish zarur (11,1%);

– har bir mahalla qo'mitasida fuqarolar va oilalarga soliq va boshqa xizmatlar ko'rsatadigan "online" elektron dastur yaratish kerak (11,1%);

– xususiy sektorni rivojlantirish, tadbirkorlarga keng imkoniyatlar yaratish lozim. Qishloq xo'jaligida foydalanishga yaroqsiz yerlar yoki kam hosil beradigan yerlar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan tadbirkorlarga foydalanish uchun berilishi kerak (11,1%);

– sanoat korxonalarining davlat aksiyalarini xorijiy investorlarga, shuningdek bank aksiyalarini xorijiy banklarga sotish orqali davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish. Keyinchalik bozor tamoyillarining to'liq qo'llanilishi ta'minlanadi (11,1%);

– soliq siyosatining soddalashtirilishi tadbirkorlarga keng imkoniyatlar beradi. Investitsiya siyosatini yanada takomillashtirish, investorlarni jalb qilish talab etiladi (11,1%).

2. “Yaqin yillarda budget tizimida normarkazlashtirish darajasini oshirish bo'yicha qanday choralar Siz uchun maqsadga muvofiq hisoblanadi?” deyilgan **2-savolga respondentlarning javoblari (12) quyidagicha taqsimlandi:**

- ishlab chiqarishni kuchaytirish zarur. Masalan, davlat yordamida konserva, to'quvchilik va trikotaj zavodlari ochish. Ushbu fabrikalar va zavodlar faoliyatidan olinadigan daromadlar mahalliy va respublika budgetlarining daromadlarini oshiradi (8,3%);

- barcha budget tashkilotlari va budget mablag'lari oluvchilar mahalliy budgetlar hisobidan moliyalashtirilishi kerak. Bu nazoratni osonlashtiradi (8,3%);

- mahalliy budgetlarga ajratmalarning taqsimlanishini ko'rib chiqib, ularning mustaqilligi va daromadlari darajasini (8,3%) oshirish mumkin;

- viloyat va respublika budgetiga ajratmalarni kamaytirish orqali soliq tushumlarini tumanda qoldirish (8,3%);

- hozirgi vaqtda budget sohalar bo'yicha rejalashtirilgan (8,3%);

- budget tizimini normarkazlashtirish darajasini doimo oshirish zarur (8,3%);

- viloyatning barcha ortiqcha bajarilgan rejalashtirilgan daromadlari hisobini yuritish zarur. Xo'jalik yurituvchi subyekt hududida soliq to'lash tizimini joriy etish lozim (8,3%);

- budget tizimida har bir hudud o'zini o'zi moliyalashtirishi zarur. Byurokratiyani yo'q qilish kerak (8,3%);

- respublika tomonidan beriladigan transfertlarni qisqartirish, mahalliy budgetlarga ajratiladigan davlat soliqlari foizlarini ko'paytirish, respublikadan viloyatga va viloyatdan respublikaga moliyaviy oqimlarni boshqarishda ilg'or menejment usullaridan foydalanish (8,3%);

- mahalliy hokimiyat organlarining rolini pasaytirish, hujjatlarni qisqartirish, talab qilinadigan hujjatlar sonini kamaytirish (8,3%);

- yirik zavodlar va fabrikalar hamda yirik bino va inshootlarning bozor narxini qayta

hisoblash kerak. Kadastr narxi juda past. Shundan so'ng mol-mulk solig'ini oshirishga erishish mumkin (8,3%);

- mahalliy hokimiyat organlarining xususiy sektor faoliyatiga aralashuvini cheklash zarur (8,3%).

3. “O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-dekabrda PQ-4086-son Farmonining 28-ilovasiga muvofiq – Andijon, Jizzax, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Xorazm viloyatlariga tegishli budgetlarga biriktirilgan xarajatlarning tegishli budgetlarda qoldiriladigan daromadlaridan ortiqcha miqdorida transfertlar ajratiladi. Sizningcha, kelgusi yillarda ushbu vaziyat qanday suratda rivojlanadi va nima uchun?” deyilgan **3-savolga respondentlarning javoblari (10) quyidagicha taqsimlandi:**

- transfertlar ajratilishi kamayadi (1 ta javob, ushbu savolga berilgan javoblarning umumiy sonidan 10,0%);

- kelgusida barcha viloyatlarda daromadlar bo'yicha hisobotlar ko'rib chiqilishi va ajratmalar taqsimlanishi munosabati bilan transfertlarga ehtiyoj yo'qoladi (1, 10,0%);

- Vazirlar Mahkamasining 445-son qarori va yangi soliq konsepsiyasiga muvofiq, agar tumanda soliq to'lovlari to'liq qoplansa, soliq tushumlarini ko'paytirish orqali yuqori budgetdan olinadigan transfertni kamaytirish mumkin (1, 10,0%);

- bu dinamika pasayishi kerak, chunki, mening fikrimcha, daromadlar, realizatsiya qilish, har bir tuman tomonidan jalb qilingan investitsiyalar va sotishdan tushadigan daromadlar yo'l xarajatlarini qoplash uchun bimalol yetadi (10,0%);

- har bir hudud xarajatlarning to'liq bajarilishini ta'minlashga harakat qiladi, qo'shimcha daromad hududni rivojlantirishga yo'naltiriladi. Hozirgi vaqtda moliyalashtirish to'g'ri amalga oshirilmoqda (1, 10,0%);

- kelgusi yillarda transfert hajmi mahalliy budgetlarga qoldirilgan mablag'lar hisobiga kamayadi (1, 10,0%);

– yangi soliq konsepsiyasini joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda va shu tufayli soliq tushumlari ko'paymoqda. Yaqin yillarda budjet transferti sezilarli darajada kamayadi (1, 10,0%);

– Jizzax viloyatida, xususan Sh. Rashidov tumanida joriy etilgan yangi soliq konsepsiyasiga muvofiq soliq to'lovchilarni qamrab olish va yangi loyihalarni amalga oshirish bo'yicha ulkan ishlar olib borilmoqda. Yaqin 2-3 yilda viloyat va tumanlar boshqa dotatsion hudud deb hisoblanmaydi (1, 10,0%);

– yaqin yillarda bunday hududlar soni kamayadi. Chunki yangi ishlab chiqarishlar ishga tushirilgach, yirik zavodlar daromadlarni bosqichma-bosqich oshirib boradi va hududlar o'z xarajatlarini qoplay olishadi (1, 10,0%);

– yaqin kelajakda barcha hududlar o'zini o'zi moliyalashtirishga kirishadi. Xalq ta'limi va sog'liqni saqlashga beriladigan transfert yo'qolishi mumkin (1, 10,0%).

4. “Toshkent shahri va Toshkent viloyatidan tashqari yuridik shaxslarning daromad solig'i va shaxsiy daromad solig'i bo'yicha tushumlar to'liq hajmda Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar budjetlariga tushadi. Sizningcha, ushbu ajratmalar mahalliy budjetlarning daromad qismi barqarorligini oshirishga qay darajada yordam bermoqda?” deyilgan 4-savolga respondentlarning javoblari (14) quyidagicha taqsimlandi:

– ushbu soliqlar mahalliy budjetlarning daromad qismi barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi (1, 7,1%);

– katta ahamiyatga ega, chunki mahalliy budjet daromadlari tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining ulushi katta (1, 7,1%);

– xorijiy korxona, umumiy ovqatlanish va qurilish tashkilotlari xodimlarining konvertlarda ish haqi olish amaliyotini yo'q qilish kerak, ularni ro'yxatdan o'tkazish va bundan olingan to'lovlar ijtimoiy sohani moliyalashtirishga yo'naltirilishi kerak (1, 7,1%);

– ijobiy, albatta. Hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun moliyaviy resurslar zarur bo'lganligi sababli bu, o'z navbatida, yashirin iqtisodiyotga xalaqit beradi (1, 7,1%);

– soliqning ushbu turi bo'yicha imtiyozlar faqat kichik biznes subyektlariga berilishi kerak. Shartlar: agar chet el investitsiyalari jalb qilingan bo'lsa, ular 5-10 yil davomida daromad solig'idan ozod qilinishi kerak (1, 7,1%);

– yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i va daromad solig'i mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldirilishi kerak. Chunki tumanda ushbu turdagi soliqlardan bevosita soliq va moliya-xo'jalik organlari faoliyatini tashkil qilish uchun foydalanish mumkin (1, 7,1%);

– hududlarda mahalliy hokimiyat organlari tomonidan daromadlar rejasidan oshadigan mablag'lardan foydalanishni qonuniylashtirish uchun tegishli hujjat ishlab chiqish zarur (1, 7,1%);

– jismoniy shaxslarning daromad solig'i soliq tushumlarining asosiy elementi sifatida mahalliy budjet daromadlarining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi (1, 7,1%);

– katta ahamiyatga ega. Mahalliy budjetlarga ajratmalarning qonuniylashtirilishi ish joylarini lagalizatsiya qilishni anglatadi. Nafaqat tushumlar bo'yicha rejani bajarish, balki ko'proq mablag' qoldirish va transfert miqdorini kamaytirish kerak (1, 7,1%);

– inson omili katta bo'lgan soliqlarni mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldirish maqsadga muvofiq (1, 7,1%);

– ushbu soliqlar mahalliy budjetga tushsa ham, ular daromadlarning barqarorligiga ta'sir qilmaydi. Ishlab chiqarish va eksport tushumlari barqarorlik garovidir (1, 7,1%);

– yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i mahalliy budjetlar daromadlarining barqarorligini oshirishda katta rol o'ynaydi (1, 7,1%);

– jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'iga qaraganda ancha barqaror. Buning sababi: agar ishlab chiqarish surati yuqori bo'lsa, korxona foyda ko'radi, agar korxona

foyda keltirmasa, u holda budget daromad olmaydi (1, 7,1%);

– soliqning bu turi budget daromadlarining asosiy elementi bo'lganligi sababli uning qiymati juda yuqori (1, 7,1%).

5. “Ba’zi noruda qurilish materiallari bo’yicha yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq tushumi (sement xomashyosi va ohaktoshdan tashqari) to’liq miqdorda tumanlar va shaharlar budgetlariga o’tkaziladi. Sizningcha, kelajakda qanday soliq tushumlari tumanlar va shaharlar budgetlariga to’liq tushishi mumkin?” deyilgan 5-savolga respondentlarning (9) javoblari quyidagicha taqsimlandi:

– yo’l harakati xizmati tomonidan undiriladigan jarimalar ushbu tumanda qoldirilishi kerak. Chunki ular ushbu hududda undiriladi (11,1%);

– yer osti va yer usti boyliklaridan foydalalanish qoidalarini qayta ko’rib chiqish, markazga bo’ysunish darajasini pasaytirish zarur, natijada yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq tushumlari hajmi oshadi (11,1%);

– qurilish tashkiloti tomonidan 100 foiz miqdorida to’langan QQS respublika budgetiga yo’naltiriladi. Agar ushbu soliq to’liq mahalliy budgetda qoldirilsa, unda hududning barcha ijtimoiy-iqtisodiy muammolari hal bo’lar edi (11,1%);

– tumanimizda ishlab chiqarish va yirik korxonalar mavjud emas, shuning uchun tosh va tosh mahsulotlarini sotishdan olinadigan barcha soliqlar mahalliy budget ixtiyorida qoldirilishi kerak (11,1%);

– barcha noruda qurilish materiallari va xomashyo materiallari mahalliy budget tomonidan hisobga olinishi kerak. Chunki tumanning tabiiy boyliklar, birinchi navbatda, tumanga foyda keltirishi kerak (11,1%);

– yo’l harakati xizmati tomonidan undiriladigan jarimalar ushbu tumanda qoldirilishi kerak. Chunki ular ushbu hududda undiriladi (2,22%);

– g’isht zavodlari chiqindi yerlardan foydalangani, biroq bu ham resurs hisoblanadi va shuning uchun ular kon solig’i bilan soliqqa tortilishi kerak (11,1%);

– ulushi katta bo’lgan barcha turdagi soliqlar tuman va shahar budgetiga kiritilishi kerak. Shundan so’ng tuman va shaharlar transfertlar yoki ssudalar olishini cheklash mumkin (11,1%).

6. “2019-yil uchun O’zbekiston Davlat budgetining daromadlari 102 627,6 mlrd. so’m miqdorida rejalashtirilgan. 2020-yilga mo’ljallangan maqsadlar – 126 163,5 mlrd. so’m (122,9%), 2021-yilga – 154 185,5 mlrd. so’m (122,2%).

Daromadning ko’rsatilgan o’sish sharoitida, Sizningcha, daromadlarni O’zbekiston budget tizimi budgetlari o’rtasida taqsimlash mexanizmiga qanday tuzatishlar kiritish mumkin?”. Ushbu savolga **respondentlarning javoblari (8) quyidagicha taqsimlandi:**

– daromad oshgani sayin xarajatlar ham oshib boradi. Transfert ajratilishi ma’lum miqdorda kamayishi mumkin (1, 12,5%);

– yuqori budgetga ajratmalar miqdorini qayta ko’rib chiqish kerak bo’ladi (1, 12,5%);

– barcha xarajatlar turlariga muvofiq daromadlarni belgilab, ortiqcha daromadlarni tumanda qoldirib, ba’zi foizlari (taxminan 10%) respublika budgetiga o’tkazilishi kerak (1, 12,5%);

– QQSdan tushgan daromadlar 100 foiz miqdorida viloyat ixtiyorida qoldirilsin (1, 12,5%);

– hozirgi paytda zamonaviy strategiyani amalga oshirish davrida tushumning asosiy qismini (yoki 90%) tuman budgeti ixtiyorida qoldirish tumanni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish jarayonini kuchaytiradi (1, 12,5%);

– hududdagi har bir soliq to’lovchi (tadbirkor, jismoniy va yuridik shaxs) uchun to’lovlarning amaldagi holatidan kelib chiqqan holda har xil soliq turlari bo’yicha oshirilgan reja tuzish zarur (1, 12,5%);

– menimcha, eng katta ulushga ega bo’lgan soliq tushumlarini hududda qoldirish maqsadga muvofiq (1, 12,5%);

– budget tizimi budgetlarining daromadlari, birinchi navbatda, mahalliy budgetlarga yo’naltirilishi kerak (1, 12,5%).

7. “2019-yil uchun qo’shilgan qiymat solig’i (QQS) bo’yicha daromadlar 35 993,5 mlrd. so’m

yoki Davlat budjeti daromadlarining 35,1 foiz miqdorida rejalashtirilgan. Tasdiqlangan normativlarga muvofiq QQS tushumlaridan 100 foiz chegirmalar Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetiga, shuningdek Namangan va Farg'ona viloyatlari mahalliy budjetlariga tushadi. Boshqa viloyatlarda bu ko'rsatkich 20 foizdan (Toshkent viloyati) 63 foizgacha (Surxondaryo viloyati).

Sizningcha, yaqin yillarda QQS tushumlarini taqsimlashda qanday o'zgarishlar bo'lishi mumkin?". Ushbu **7-savolga respondentlarning javoblari (8) quyidagicha taqsimlandi:**

- QQS to'lovlarining ko'payishi hisobiga mahalliy budjetlarga ajratmalar hajmi kamayadi yoki boshqa turdagi soliq to'lovlari, patentlar, yagona soliq to'lovlari kamayadi (1, 12,5%);

- QQS to'lovchilarining tuzilishidan kelib chiqib, ularni qayta taqsimlash zarur (1, 12,5%);

- QQS bo'yicha to'lovlar tumanda qoldirilishi kerak va shunga muvofiq respublika budjetidan ajratiladigan transfertlar kamaytirilishi kerak (1, 12,5%);

- Namangan viloyatida QQS to'liq qoldirilishi mumkin. Biroq, Chust tumanida mahalliy budjetga hech narsa o'tkazilmadi. Agar mahalliy organlar manfaatdor bo'lsa, ushbu soliqdan tushumni oshirish mumkin (1, 12,5%);

- yaqin kelajakda ijtimoiy xarajatlar keskin ko'payadi (1, 12,5%);

- tumanlar ixtiyorida juda kam miqdorda daromadlar qoldiriladi. Ijtimoiy jihatdan qoloq va sanoat rivojlanmagan tumanlarda daromadni vaqtincha 100 foiz qoldirish kerak. Albatta, bu ma'lum bir muddatgacha davom etishi kerak (1, 12,5%);

- QQS bo'yicha ortiqcha bajarilgan hajm tumanlarning mahalliy budjetlariga o'tkazilishi kerak (1, 12,5%);

- QQS tushumlarining taqsimlanishi boshqa soliqlardan tushumlarga mutanosib bo'lmasligi kerak (1, 12,5%).

8. "107 118,4 mlrd. so'm miqdoridagi 2019-yilgi Davlat budjeti xarajatlaridan – 50 334,1 mlrd. so'm (47%) – ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sub-sidiyalar (4, 700,0 mlrd. so'm), shuningdek turar joy binolarini qurish dasturlarini birgalikda moliyalashtirish uchun banklarga ajratilgan kredit liniyasi (2 978, 1 mlrd. so'm) hisobga olinsa, ijtimoiy xarajatlar va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladigan mablag'larning umumiy miqdori 58 012,1 mlrd. so'mni tashkil etadi (54,2%).

Respublika rivojlanishining ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda, yaqin yillarda ijtimoiy xarajatlarga mablag' ajratish dinamikasi (mo'ljallari) qanday ko'rinishda bo'ladi?". Ushbu **8-savolga respondentlarning (9) javoblari quyidagicha taqsimlandi:**

- ijtimoiy sohaga ajratiladigan xarajatlar ko'payishi mumkin (1, 11,1%);

- ijtimoiy xarajatlar uchun mablag'lar ajratilishi o'sadi (1, 11,1%);

- yaqin kelajakda ushbu xarajatlar 65 foizni tashkil qilishi kerak. Chunki hududlardagi umumta'lim maktablari va ko'p qavatli uylar ta'mirga muhtoj va mahalliy hokimiyat ushbu loyihalarni mahalliy budjet hisobidan amalga oshirishi shart (1, 11,1%);

- menimcha, dinamika pasayishi kerak. Chunki "Har bir oila – tadbirkor", "Tadbirkorlikka keng jalb qilish va oilaviy tadbirkorlikni ta'komillashtirish" dasturlarining amalga oshirilishi aholining real daromadlariga bog'liq (1, 11,1%);

- Vazirlar Mahkamasining 44-sonli qaroriga o'zgartishlar kiritish va kam ta'minlangan kishilarga nafaqalar berish va ish joylarida oladigan moddiy yordamni bir joyda pensiya berish sifatida o'tkazish zarur. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va budjetdan mablag' ajratish yildan yilga kamaytirilishi kerak, ya'ni imtiyozli kreditlar faqat unga muhtoj bo'lganlarga beriladi (1, 11,1%);

- xarajatlarning asosiy qismi ijtimoiy sohaga va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan (1, 11,1%);

- ijtimoiy sohani moliyalashtirish umumiy xarajatlarning taxminan 65 foizini tashkil qilishi kerak. Buning sababi ijtimoiy sohaning

moddiy-texnik bazasi, o'quv qo'llanmalari juda eskirgan (1, 11,1%);

– xususiylashtirish va xususiy maktablar va universitetlar sonining ko'payishi natijasida ijtimoiy xarajatlarning ulushi kamayadi. Shundagina bilim qadrlanadi (1, 11,1%);

– viloyat miqyosida yuqori darajadagi kafolatli biznes-rejani ishlab chiqish va uni budjet mablag'lari hisobidan amalga oshirish zarur. Ushbu biznesdan olingan daromad ijtimoiy tar-moq xarajatlarining 4 guruhini qoplash uchun ishlatilishi mumkin (1, 11,1%).

9. “Sizningcha, mahalliy budjetlar bazasining daromad qismi barqarorligini oshirish omili sifatida normarkazlashtirishning qaysi jihatlarini ilmiy va amaliy nuqtayi nazardan yaqin yillarda o'rganish maqsadga muvofiq?” deyilgan 9-savolga respondentlarning javoblari (2) quyidagicha taqsimlandi:

– mahalliy organlar ahamiyatini oshirish maqsadida yuridik shaxslardan olinadigan soliqlarning ayrim turlarini mahalliy organlariga o'tkazish kerak (1, 50,0%);

– soliq turlarining aniqlangan bazasini shakllantirish va barcha soliq tushumlarini mahalliy budjet ixtiyorida qoldirish, ma'lum foizini respublika budjetiga o'tkazish zarur (1, 50,0%).

10. “Sizga qanday xorijiy tajribani o'rganish va uni O'zbekistonning budjet tizimida qo'llash qiziq?” deyilgan 10-savolga respondentlarning (3) javoblari quyidagicha taqsimlandi:

– Janubiy Koreya tajribasidan foydalanish zarur (1, 33,3%);

– tashkiliy tuzilishi va muhiti o'xshash mamlakatlar hamda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish maqsadga muvofiq (1, 33,3%);

– Yevropa mamlakatlari, masalan, Chexiya-ni budjet tizimi. Chexiyada budjet daromadlari va xarajatlari har bir hudud uchun alohida hisoblanadi. Bunda budjetning daromadlari va xarajatlari bitta budjetda to'planadi. Ssuda va transfert yuqori turuvchi budjetdan olinadi (1, 33,3%).

11. “Sizningcha, ma'lum bir vaqt ichida mahalliy soliqlarning ayrim turlari bo'yicha stavka-

lar belgilanishi soliq tushumlarining ko'payishiga olib keladimi? Javobingizni asoslang” deyilgan

11-savolga respondentlarning javoblari (14) quyidagicha taqsimlandi:

– yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun, masalan, avtotransport uchun 1 ta eng kam ish haqi miqdorida qat'iy belgilangan soliq turini belgilash zarur (1, 7,1%);

– ha, ko'payadi, mahalliy hokimiyat organlari o'zlari belgilaydi va shunga muvofiq ushbu soliqlarni yig'ish uchun o'zlari javob beradi (1, 7,1%);

– ushbu turdagi soliqlardan tushumlar to'liq mahalliy budjetda qolishi kerak. Ushbu soliqlardan tushum qancha ko'p bo'lsa, hududning shuncha ko'p ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal qilish mumkin (1, 7,1%);

– ha, chunki hudud alohida maqomga ega. Shuning uchun avval hududlardan takliflar olish va undan so'ng budjet parametrlarini tasdiqlash kerak (1, 7,1%);

– O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3454-son Qarori bilan mahalliy soliqlarni belgilash mahalliy hokimlarga topshirildi. Biroq, mahalliy soliqlarni hisoblash kadastr baholash hujjatlari bilan bog'liq bo'lishi kerak (1, 7,1%);

– soliqlarning ushbu 5 turi to'g'ridan-to'g'ri mahalliy aholi va yuridik shaxslar tomonidan to'lanadi va shu sababli mahalliy hokimiyat organlari tushumlarning o'sishiga erishishi mumkin (1, 7,1%);

– birinchi navbatda, tuman DSQ soliq bazasini qayta tuzish kerak. So'ngra ushbu to'lovlarni boshqa organga o'tkazish mumkin (masalan, BPI) (1, 7,1%);

– albatta, soliq tushumlarining ortiqcha bajarilgan qismi mahalliy organlar ixtiyorida qoladi va ijtimoiy muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi. Keyinchalik soliq tushumlari ko'payadi (1, 7,1%);

– ha, shunday bo'ladi, bizning odamlar mulkni va yerni qadrlamaydi. Soliq to'lovlari juda kam, soliqlarni hisoblashda shoshilinch ravishda bozor narxlariga o'tish kerak. Iqtisodiy rivojlantirish darajasi bo'yicha tasniflash zarur (1, 7,1%);

– hududning joylashgan joyi va olinadigan daromadlar darajasini hisobga olgan holda ushbu soliqlarni mahalliy hokimiyat organlari ixtiyorida qoldirish maqsadga muvofiq (1, 7,1%);

– mahalliy budjetlarda soliq tushumlarining bir qismini rejalashtirilganidan ko'proq miqdorda qoldirish ushbu mablag'larni obodonlashtirish va boshqa xarajatlar uchun sarflashga imkon beradi. Soliq tizimidagi islohotlarni davom ettirish, soliq to'lovlari bazasini shakllantirish zarur (2, 14,2%);

– soliq tushumlari oshadi, chunki soliq stavkalari mahalliy sharoitga qarab belgilanadi. Shuning uchun soliqlarni undirish oson bo'ladi (1, 7,1%);

– mening fikrimcha, mahalliy hokimiyat organlariga o'tkazish kerak, agar foiz stavkalari mustaqil ravishda belgilanadigan bo'lsa, tadbirkor foiz stavkasi pastroq bo'lgan tuman (shahar) ga ko'chib o'tadi (1, 7,1%).

Asosiy xulosalar

“O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ustuvor iqtisodiy vazifalar qatorida davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish zarurligi ko'rsatilgan. Sizningcha, qanday tashkiliy-huquqiy, moliyaviy-iqtisodiy chora-tadbirlar ushbu muammoni hal qilishga yordam berishi mumkin?” deyilgan **1-savolga respondentlarning javoblari (9) asosan quyidagicha:**

– davlatning iqtisodiyotga aralashuvini kamaytirish, mahalliy ishlab chiqarishni, xususiyl tadbirkorlikni rivojlantirish, soliq siyosatini takomillashtirish zarur.

“Yaqin yillarda budjet tizimida normarkazlashtirish darajasini oshirish bo'yicha qanday choralar Siz uchun maqsadga muvofiq hisoblanadi?” deyilgan **2-savolga respondentlarning javoblari (12) asosan quyidagi ehtiyoj bilan bog'liq:**

– barcha budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilar mahalliy budjetlar hisobidan moliyalashtirilishi kerak, shuningdek viloyat va respublika budjetiga ajratmalarni kamaytirish orqali soliq tushumlarini tumanda qoldirish,

budjet tizimini normarkazlashtirish darajasini doimiy ravishda oshirish, mahalliy hokimiyat organlarining xususiyl sektor faoliyatiga aralashuvini cheklash zarur.

“O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-dekabrdagi PQ-4086-son Farmonining 28-ilovasiga muvofiq – Andijon, Jizzax, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Xorazm viloyatlariga tegishli budjetlarga birlashtirilgan xarajatlarning tegishli budjetlarda qoldiriladigan daromadlaridan ortiqcha miqdorida transfertlar ajratiladi. Sizningcha, kelgusi yillarda ushbu vaziyat qanday sur'atda rivojlanadi va nima uchun?” deyilgan **3-savolga respondentlarning (10) javoblari quyidagicha fikr bildirilgan:**

– transfertlarni taqsimlash kamayadi, ularga bo'lgan ehtiyoj yo'qoladi, yaqin kelajakda barcha hududlar o'zini o'zi moliyalashtirishga o'tadi.

“Toshkent shahri va Toshkent viloyatidan tashqari yuridik shaxslarning daromad solig'i va shaxsiyl daromad solig'i bo'yicha tushumlar to'liq hajmda Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar budjetlariga tushadi. Sizningcha, ushbu ajratmalar mahalliy budjetlarning daromad qismi barqarorligini oshirishga qay darajada yordam bermoqda?” deyilgan **4-savolga respondentlarning javoblari (14) asosan quyidagicha bo'ldi:**

– ushbu soliqlar mahalliy budjetlarning daromad qismi barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi; daromad solig'i bo'yicha faqat kichik biznes subyektlariga imtiyozlar berilishi kerak. Nafaqat daromadlar rejasini bajarish, balki ko'proq mablag'ni o'zida qoldirish va transfert miqdorini kamaytirish kerak.

“Ba'zi noruda qurilish materiallari bo'yicha yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq tushumi (sement xomashyosi va ohaktoshdan tashqari) to'liq miqdorda tumanlar va shaharlar budjetlariga o'tkaziladi. Sizningcha, kelajakda qanday soliq tushumlari tumanlar va shaharlar budjetlariga to'liq tushishi mumkin?” deyilgan

5-savolga respondentlarning javoblari asosan quyidagicha bo'ldi:

– yo'l harakati xizmati tomonidan undiriladigan jarimalarni ushbu tumanda qoldirish, yer osti va yer usti boyliklaridan foydalanish qoidalarini qayta ko'rib chiqish, qurilish tashkiloti tomonidan to'lanadigan QQSni to'liq mahalliy budjetga qoldirish kerak. Tuman va shahar budjetlariga katta ulushga ega bo'lgan barcha turdagi soliqlar kiritilishi kerak.

“2019-yil uchun O'zbekiston Davlat budjetining daromadlari 102 627,6 mlrd. so'm miqdorida rejalashtirilgan. 2020-yilga mo'ljallangan maqsadlar – 126 163,5 mlrd. so'm (122,9%), 2021-yilga – 154 185,5 mlrd. so'm (122,2%).

Daromadning o'sish sharoitida, Sizningcha, daromadlarni O'zbekiston budjet tizimi budjetlari o'rtasida taqsimlash mexanizmiga qanday tuzatishlar kiritish mumkin?” Ushbu savolga **respondentlarning javoblari (8) asosan quyidagilar ko'rsatildi:**

– daromadlar oshgani sayin xarajatlar ham oshib boradi, QQS tushumlarini 100 foiz hududning ixtiyorida qoldirish kerak. Eng katta ulushga ega bo'lgan soliq tushumlarini hududda qoldirish maqsadga muvofiq.

“2019-yil uchun qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) bo'yicha daromadlar 35 993,5 mlrd. so'm yoki Davlat budjeti daromadlarining 35,1 foiz miqdorida rejalashtirilgan. Tasdiqlangan normativlarga muvofiq QQS tushumlaridan 100 foiz chegirmalar Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetiga, shuningdek Namangan va Farg'ona viloyatlari mahalliy budjetlariga tushadi. Boshqa viloyatlarda bu ko'rsatkich 20 foizdan (Toshkent viloyati) 63 foizgacha (Surxondaryo viloyati).

Sizningcha, yaqin yillarda QQS tushumlarini taqsimlashda qanday o'zgarishlar bo'lishi mumkin?” Ushbu **7-savolga respondentlarning javoblari (8) quyidagilar ko'rsatildi:**

– QQS to'lovchilarining tuzilishidan kelib chiqib, ularni qayta taqsimlash kerak, QQSdan to'lovlar tumanda qoldirilishi kerak va shunga muvofiq respublika budjetidan ajratiladigan

transfertlar kamaytirilishi kerak, ortiqcha QQS summasi mahalliy budjetlarga o'tkazilishi kerak.

“107 118,4 mlrd. so'm miqdoridagi 2019-yilgi Davlat budjeti xarajatlaridan – 50 334,1 mlrd. so'm (47%) – ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga subsidiyalar (4,700,0 mlrd. so'm), shuningdek turar joy binolarini qurish dasturlarini birgalikda moliyalashtirish uchun banklarga ajratilgan kredit liniyasi (2 978, 1 mlrd. so'm) hisobga olinsa, ijtimoiy xarajatlar va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladigan mablag'larning umumiy miqdori 58 012,1 mlrd. so'mni tashkil etadi (54,2%).

Respublika rivojlanishining ustuvor yo'nalishlarini hisobga olgan holda, yaqin yillarda ijtimoiy xarajatlarga mablag' ajratish dinamikasi (mo'ljallari) qanday ko'rinishda bo'ladi?” Ushbu **8-savolga respondentlar quyidagicha javob berdi:**

– ijtimoiy sohaga ajratiladigan xarajatlar ko'payishi mumkin, yaqin kelajakda bu xarajatlarda 65 foiz bo'lishi kerak.

Shu bilan birga, dinamikani pasaytirish kerak degan fikr mavjud. Chunki “Har bir oila – tadbirkor”, “Tadbirkorlikka keng jalb qilish va oilaviy tadbirkorlikni takomillashtirish” dasturlarining amalga oshirilishi aholining real daromadlariga bog'liq.

“Sizningcha, mahalliy budjetlar bazasining daromad qismi barqarorligini oshirish omili sifatida normakazlashtirishning qaysi jihatlarini ilmiy va amaliy nuqtayi nazardan yaqin yillarda o'rganish maqsadga muvofiq?” deyilgan **9-savolga respondentlarning javoblari (2) quyidagicha taqsimlandi:**

– mahalliy hokimiyat organlarining ahamiyatini oshirish uchun yuridik shaxslardan olinadigan soliqlarning ayrim turlari mahalliy hokimiyat organlariga o'tkazilishi kerak;

– soliq turlarining aniq bazasini shakllantirish va barcha soliq tushumlarini mahalliy budjet ixtiyorida qoldirish, ma'lum foizini respublika budjetiga o'tkazish zarur.

“Sizga qanday xorijiy tajriba o‘rganish va uni O‘zbekistonning budjet tizimida qo‘llash qiziq?” deyilgan **10-savolga respondentlarning (3) javoblarida quyidagi mamlakatlar tajribasini o‘rganish kerak:**

– Janubiy Koreya, tashkiliy tuzilishi va muhiti o‘xshash mamlakatlar, shuningdek rivojlangan mamlakatlar. Yevropa mamlakatlari orasida Chexiya Respublikasining tajribasini o‘rganish taklif qilinmoqda.

“Sizningcha, ma’lum bir vaqt ichida mahalliy soliqlarning ayrim turlari bo‘yicha stavkalar belgilanishi soliq tushumlarining ko‘payishiga olib keladimi? Javobingizni asoslang” deyilgan **11-savolga respondentlarning javoblarida (14) quyidagi fikrlar bildirildi:**

– yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun, masalan, avtotransport uchun 1 ta eng kam ish haqi miqdorida qat’iy belgilangan soliq turini belgilash zarur;

– ha, ular ko‘payadi, mahalliy hokimiyat organlari o‘zlari ularni o‘rnatadi va shunga ko‘ra ushbu soliqlarni undirish uchun javobgar bo‘ladi;

– O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3454-son Farmoni bilan mahalliy soliqlarni belgilash mahalliy hokimlarga topshirildi. Biroq, mahalliy soliqlarni hisoblash kadastr baholash hujjatlari bilan bog‘liq bo‘lishi kerak;

– ha, shunday bo‘ladi, bizning odamlar mulkni va yerni qadrlamaydi. Soliq to‘lovlari juda kam, soliqlarni hisoblashda shoshilinch ravishda bozor narxlariga o‘tish kerak. Iqtisodiy rivojlantirish darajasi bo‘yicha tasniflash zarur;

– hududning joylashgan joyi va olingan daromad darajasini hisobga olgan holda, ushbu soliqlarni mahalliy hokimiyat organlari ixtiyorida qoldirish maqsadga muvofiq;

– soliq tushumlari oshadi, chunki soliq stavkalari mahalliy sharoitga qarab belgilanadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, O‘zbekiston Respublikasining 2013-yil 26-dekabrda O‘RQ-360-son Qonuni bilan tasdiqlangan.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 9-dekabrda O‘RQ-589-son “2020-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni. – <https://lex.uz/docs/4635018>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-dekabrda PQ-3454-son “O‘zbekiston Respublikasining 2018-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida”gi Qarori. – <https://lex.uz/docs/3480354>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 26-dekabrda PQ-4086-son “O‘zbekiston Respublikasining 2019-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari hamda 2020-2021-yillarga budjet mo‘ljallari to‘g‘risida”gi Qarori. – <https://lex.uz/docs/4131693>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga 2020-yilgi Budjetnomasi. – Toshkent, 2019-yil.